

Atlas zur Kirchengeschichte. Die christlichen Kirchen in Geschichte und Gegenwart. Hrsg. H. Jedin, K. S. Latourette, J. Martin. 2. Aufl. Freiburg 1987 ss. 152, XXXVIII. Verlag Heder, Freiburg im Breisgau

Pośród nauk pomocniczych historii kartografia jest niekiedy traktowana po macoszemu. A przecież mapy są jakże wdzięcznym źródłem poznania świata i jego rejestrowania dwuwymiarowego. Mapy historyczne są ponadto doskonałym sposobem sytuowania faktów, nie tylko w przestrzeni, ale także w czasie, ukazują stosunek człowieka do owej przestrzeni, i to w aspekcie trwania. Ponadto dostarczają historykowi dodatkowych informacji, wyjaśniają i pomagają konstruować hipotezy. Nie tylko, że ułatwiają w wizualnym opanowaniu przestrzeni i zjawisk, ale także umożliwiają analizę historyczną i stają się – poprzez kartograficzny opis – narzędziem syntezy historycznej; zwłaszcza wówczas, gdy zebrane są w pewne zestawy tworzące atlas.

Wszystkie te zalety najnowszy atlas historii Kościoła, jaki ukazał się w cenionym wydawnictwie Herdera (jest to już drugie poszerzone i uzupełnione wydanie). Wydawcami tego dzieła są znakomici historycy Kościoła – Hubert Jedin, Kenneth Scott Latourette i Jochen Martin. Jak przystało na publikację zachodnie, został on przygotowany bez zarzutu pod względem merytorycznym i wydawniczym. Stanowi go zbiór 257 barwnych map i wykresów. Każda z nich posiada encyklopedyczny opis z załączoną literaturą przedmiotu. Autorem przeważającej większości haseł jest J. Martin, profesor z Uniwersytetu w Konstancji. Całość obejmuje wydarzenia z blisko dwudziestowiecznej historii Kościoła. Rozpoczyna ją mapa Palestyny z czasów Jezusa, a kończą wspinałe diagramy i wykresy prezentujące genezę, podziały i dzisiejszą strukturę organizacyjną Ekumenicznej Rady Kościołów. Całość zamyka indeks 17000 nazw geograficznych występujących w całym *Atlasie*.

Zakres tematyczny *Atlasu* jest przeogromny. Poza poglądowymi mapkami, wykonanymi w różnej skali, ilustrującymi rozwój chrześcijaństwa w świecie starożytnym, podział organizacyjny Kościoła zachodniego i wschodniego w wiekach średnich, czasach nowożytnych i współczesnych, wykazem monasterów prawosławnych na ziemiach rosyjskich między XV a XVIII w. czy planami wielkich miast starożytnych, podano doskonałe kartograficzne opracowania takich problemów, jak translacja relikwii w Europie Środkowej na

przełomie starożytności i średniowiecza, rozwój kluniackiej reformy zakonnej, ekspansja zakonów mendykanckich u schyłku średniowiecza i na początku XVI w., zakres terytorialny misji w Azji, obu Amerykach i Afryce, czy wreszcie wspaniale kolorowy wykład z dziejów Kościołów protestanckich z połowy ubiegłego stulecia na wschodnim wybrzeżu Stanów Zjednoczonych Ameryki Północnej. Oczywiście wymieniono zaledwie kilka najciekawszych tytułów map zawartych w *Atlasie*. Na uwagę zasługują także wykresy ukazujące porządek hierarchiczny starożytnych wspólnot chrześcijańskich, podział i podległość organizacyjną Kościoła bizantyjskiego, wszystkich Kościołów protestanckich, Kościoła prawosławnego w Rosji i ZSRR oraz anglikańskiego w Wielkiej Brytanii i Irlandii. Nie zabrakło również schematu organizacyjnego Kurii Rzymskiej z końca średniowiecza i czasów nam współczesnych (po reformie dokonanej w 1967 r. przez papieża Pawła VI).

W przeważającej większości zawarte w *Atlasie* mapy są mapami opisującymi badane zjawisko historyczne i dostarczającymi materiału informacyjnego. Ale jest również kilka map analitycznych i wyjaśniających, które umożliwiają – albo raczej ułatwiają – analizowanie pewnych procesów historycznych. Ten typ kartografii historycznej prezentują m. in. mapy "Obediencja z czasów schizmy zachodniej (XIV/XV w.)", "Urzędowe wprowadzenie reformacji w Niemczech do 1570 r." oraz "Konfesyjny podział Europy ok. 1680". Są one niezwykle dynamiczne, ukazują kształtowanie, przeobrażanie się i rozmach przestrzenny procesów historycznych, których nie da się zamknąć w statystycznych ramach chronologiczno-terytorialnych. Kiedy do tego wszystkiego dołożono jeszcze barwy, ich odpowiednie nasycenie i układ oraz wielość abstrakcyjnych znaków kartograficznych, otrzymuje się obraz, który pozwala nam szybko i swobodnie orientować się w minionych faktach dziejowych na całym obszarze Europy lub innych kontynentów naszej planety. Co więcej – ten przekaz kartograficzny nabiera własnej dynamiki, w wyniku czego odbieramy niebywale żywy obraz mającego w przeszłości miejsce faktu lub zjawiska historycznego. Oczywiście tą treść uzupełniają informacje tekstowe zawarte w legendzie, jak również w opisie encyklopedycznym. Jest on najczęściej lapidarny i tylko niekiedy autorzy podają więcej informacji dotyczących spraw prezentowanych na odpowiedniej mapie. Wspomniane trzy mapy analityczne mają największe hasła opracowane przez O. Engelsa i E. W. Zeedena. Niestety, o problemach chrześcijaństwa i katolicyzmu na ziemiach polskich, jeżeli już wspomniano, to tylko mimochodem. A przecież aktywność Polski i Polaków w okresie wielkiej schizmy zachodniej i podczas soboru w Konstancji jest bodaj największa w naszych dziejach. Z kolei problemy związane z przenikaniem się wielu wyznań chrześcijańskich i monoteistycznych religii na ziemiach polskich w XVI i XVII w.

oraz pokojowego ich współistnienia są przecież ewenementem na skalę światową. A tego w *Atlasie* dostrzec nie można.

Historyk nie znajdzie niestety w nim informacji dotyczących historii chrześcijaństwa i katolicyzmu w Rzeczypospolitej Obojga Narodów. Zresztą problemy Europy Środkowo-Wschodniej prawie że zupełnie nie występują w *Atlasie*. Polska ukazana jest – co najwyżej – gdzieś na skraju europejskich procesów historycznych. Nasze ziemie pojawiają się tylko wówczas, kiedy trzeba zilustrować cały kontynent – trudno wtedy ograniczyć Europę na wschodzie do linii Łaby lub Odry. I tak polskie miejscowości włączone są do obrazu kartograficznego ukazującego ekspansję kartuzów, franciszkanów, dominikanów i kapucynów w wiekach średnich i czasach nowożytnych. Ziemie Polski północnej uwzględniono wówczas tylko, gdy przedstawiono zasięg terytorialny arcybiskupstwa ryskiego i posiadłości zakonów rycerskich na wybrzeżu Bałtyku w połowie XV w., niekiedy także na mapach dotyczących rozprzestrzeniania się protestantyzmu niemieckiego. Jak daleko posunięto nieścistość w kwestiach polskich, świadczą mapy współczesnych prowincji kościelnych Kościoła rzymskokatolickiego. Być może zadziałały tu chochliki drukarskie, ale w granicach metropolii gnieźnieńskiej znalazła się blisko 1/3 ziem Niemieckiej Republiki Demokratycznej z Berlinem na czele, zaś metropolia warszawska obejmuje całe dorzecze Pregoi z Królewcem (dziś Kaliningradem) u jej ujścia.

Znamienne jest to, że wydawcy *Atlasu* zupełnie nie wzięli pod uwagę polskich prac z zakresu kartografii historycznej. A przecież w tym względzie nauka polska może poszczycić się dużymi osiągnięciami. Zwłaszcza cenne są prace historyków z Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Poza mapami opisowymi ukazującymi kościelną strukturę terytorialną na przestrzeni ostatnich dziesięciu stuleci, a dołączonymi do syntez naukowych z zakresu historii Kościoła w Polsce (choćby prace ks. prof. B. Kumora traktujące o granicach metropolii i diecezji polskich, czy dwutomowe dzieło zbiorowe *Kościół w Polsce* wydane w Krakowie w 1970 r. pod redakcją prof. J. Kłoczowskiego), w latach siedemdziesiątych zaczęły się pojawiać kartograficzne efekty pracy badawczej pracowników naukowych instytutu Geografii Historycznej Kościoła w Polsce na Katolickim Uniwersytecie Lubelskim, kierowanego przez prof. Jerzego Kłoczowskiego. Na uwagę zasługuje publikacja zbiorowa *Zakony męskie w Polsce w 1772 roku* (Lublin 1972), która zawiera 36 szczegółowych map i wykresów dotyczących stanu zakonów i prowincji zakonnych w Polsce przedrozbiorowej. W 1979 r. prof. S. Litak wydał zupełnie niecodzienne dzieło kartograficzne globalnie ukazujące strukturę terytorialną Kościoła łacińskiego w Rzeczypospolitej w 1772 r. Zawiera ono 10 szczegółowych map prezentujących diecezje, dekanaty, sieć parafialną obrządku łacińskiego i stosunki wyznaniowe w Polsce pierwszego rozbioru Polski. Niebawem jest ogromna mapa Rzeczypospolitej (w skali 1:800000)

obejmująca pełną organizację Kościoła łacińskiego. Oczywiście wymienione publikacje pracowników naukowych KUL-u nie ukazują wszystkich zagadnień z historii Kościoła w Polsce, ale są na pewno godne odnotowania w zakresie polskiej kartografii historycznej i powinny być wykorzystane przy opracowaniu *Atlasu* mówiącego o 20. wiekach historii Kościoła w Europie i świecie. Mimo to żmudna praca H. Jednina, K. S. Latourette i J. Martina przyniosła doskonałe efekty. Jest jak najbardziej ekumenicznym dziełem (co kilkakrotnie autorzy podkreślali we wstępie) ujmującym w całości dzieje Kościoła Chrystusowego. Jest ono godne zainteresowania, a nadto powinno się znaleźć w każdej bibliotece uniwersyteckiej, nie mówiąc już o księgozbiorze historyka parającego się historią Kościoła, bowiem naprawdę uczy rzetelnej (choć wrywkowej) historii Kościoła.

Marek Budziarek